

Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış*

*Re-evaluation of Rural Development Problematic in the Context of Social Capital**

Tuba İNAL ÇEKİÇ,¹ Ayşe Nur ÖKTEN¹

“Kırsal kalkınma” konusu son yirmi yıldır gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların yanısıra pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yönetimi kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak ve zaman ayırmak durumunda kalırken, iktisat, politika ve coğrafya literatürü de teorik tartışmaların temelini oluşturmuştur. Bu süreçte kırsal yoksulluk, dengesiz gelişmeye bağlı olarak kente göç hareketleri, toprak ve su kirlenmeleri, tarımsal girdi ve üretim sorunları, birçok toplumun öncelikli problemlerinin arasında yer alırken; küresel çözüm arayışları da gündeme gelmiştir. Türkiye’nin de gündeminde önemli yer tutan kırsal kalkınma sorunsalı bu makalede farklı bir perspektifte ele alınmaktadır. Söz konusu küresel çözümlerin ortaya koyduğu kırsal kalkınma politikalarını, kırsal alanların özgün sosyal yapısı ile ilişkileri bağlamında değerlendirmek makalenin amacını oluşturmaktadır. Buna göre, makale kapsamında kırsal kalkınma alanında yaşanan paradigma değişimi açıklanarak, sosyal sermayenin kırsal kalkınma açısından rolüne değinilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kırsal kalkınma; sosyal sermaye; sosyal ağlar.

*Bu makale 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü’nde gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı

The matter of “rural development” has been an important issue for approximately 20 years. International organizations like the United Nations, the World Bank and the European Union, as well as many developed and developing countries are devoting increasing time and resources to the rural development issue. Studies in economics, politics and geography, on the other hand, lay out the theoretical framework in this matter. Rural poverty, migration to urban areas, pollution of water and agricultural land, problems of agricultural production, and introducing global solutions to these problems have become primary issues on the agendas of many countries. The aim of the paper is to discuss the rural development policies with built-in global solutions in a new perspective, in the context of local social structure and relations. Accordingly, the paper addresses the change in the rural development paradigm and the role of social capital in rural development.

Key words: Rural development; social capital; social networks.

*This paper reveals some of the findings of 1. authors’s PhD research at Yıldız Technical University, Institute of Science, supervised by 2nd author.

¹Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey

MEGARON 2009;4(3):203-213

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2009 (Article arrival date: August 15, 2009) - Kabul tarihi: 19 Kasım 2009 (Accepted for publication: November 19, 2009)

İletişim (Correspondence): Dr. Tuba İnal. e-posta (e-mail): tinal@yildiz.edu.tr

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Türkiye’de Kırsal Kalkınma

Nüfus yoğunluğunun düşük, ekonomik hayatın daha çok tarıma dayandığı, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillendirilmesinde etkin olduğu, eğitim, sağlık, haberleşme ve sosyal güvenlik gibi sosyal ve kültürel olanakların yeterince gelişmemiş olduğu yerleşimlerin kalkınması konusundaki tartışmaların “kırsal kalkınma” kavramının anlamı ile başladığı söylenebilir.^[1] Farklı yorum ve yaklaşımlar bulunmakla birlikte kırsal kalkınma belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının artırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine dayandırılmaktadır. Buna bağlı olarak kırsal kalkınmanın amacı, kırsal alanın varlığının devam ettirilmesi, kır-kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir şekilde yararlanmanın sağlanması, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması ve kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.^[2]

Başlangıcı 19.yüzyılın ilk yarısına dayanan “kırsal kalkınma yaklaşımları” zaman içinde teknolojik ve sosyo ekonomik faktörler ile birlikte farklılaşmıştır. 1960’larda modernizasyon, 1970’lerde devlet müdahaleleri, 1980’lerde serbest pazar, 1990’larda katılım ile karakterize edilen bu farklılaşma, Türkiye’nin de kırsal kalkınma politikalarında yansıma bulmuştur.^[2] Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kırsal alanları kaldırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kır-kent dengesizliğini gidermek amacıyla yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.^[3] 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’nde tarımsal kredi sorununun çözülmesi, aşar vergisinin kaldırılması, eğitime önem verilmesi, köy kökenli aydınların kırsal kalkınma girişimlerinde misyonerlik yapması kararı ile kırsal kalkınma Türkiye’de ilk kez hükümet gündemine girmiş ve 1990’lardan bu yana diğer ülkelerde olduğu gibi gündemin önemli bir parçası olmuştur.

Kırsal alana yönelik politikalar incelendiği zaman görülmektedir ki, 1930’lu yıllardan tarımda destekleme politikasının geliştirildiği 1970’lere kadar, yeni kurumlaşmalar ve politikalar gündemden hiç düşmemiştir. Köy yolları ve anayolların yapımı, köylerin elektrikleştirilmesi, sulama için baraj ve su kanallarının yapılması altyapının fiziksel temelini oluştururken; köylere okul götürülmesi, tarım teknisyenleri ve mühendislerinin yetiştirilmesi vb. de altyapının insan temelini oluşturmuştur.^[4] 1963’te planlı kalkınma döneminde de kırsal alan sorunları ele alınmaya devam edilmiş

bu doğrultuda, kalkınma planlarında, yıllık programlarda köye yönelik çeşitli yaklaşımlar öngörülmüş, önlemler geliştirilmiştir.^[5] Ancak bu dönemde kırsal alana yönelik çalışmaların, hizmet götürme konusuna odaklandığı görülmektedir.^[6]

Kırsal yerleşme sayısının fazlalığı, yerleşme yapısındaki dağınıklık, coğrafi ve doğal zorluklar, altyapı yetersizlikleri ve mali kaynakların yetersizliğine çözüm olarak değişik hükümet dönemlerinde Merkez Köy, Tarım-Kent, Köy-Kent Yaklaşımları geliştirilmiştir. Hepsinin ortak amacı kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, hizmetlerin etkinliklerinin artırılması, yerleşim yapısının iyileştirilmesi olmuş, ancak yaklaşımların bir kısmı uygulama olanağı bula mazken, bazı projeler uygulanmış tekil örneklerle sınırlı kalmıştır.^[5,7]

1980 sonrasında ise; küresel ekonomiyle bütünleşme olgusu Türkiye’nin diğer sektörlerde olduğu gibi gıda sektöründe de dışarıya açık bir pazar haline gelmesine yol açmıştır. Tarım sektörü ile birlikte kırsal alanda pek çok sorunu gündeme getiren bu süreç tarımsal üretimle yeterli gelirin sağlanamamasına bağlı olarak Türkiye’yi dışarıya bağımlı hale getirmiştir. Sanayileşme ile birlikte nüfusu azalan kırsal yerleşmeler, bu yeni süreçte gelir yetersizliği, yeni destekleme sistemleri ve tarım politikaları nedeni ile nüfus kaybetmeye başlamıştır. Bölgelerarası dengesizliklerin yanısıra kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının giderek artması ve kırsal alanların boşalması ile beslenen bu süreç kırsal kalkınma sorunsalında yeni bir aşamayı ortaya çıkarmıştır.

Bu durum, Türkiye’de kırsal kalkınma konusunun ekonomik ve bölgesel kalkınmanın temel yapı taşlarından biri olarak tanımlanmasını gündeme getirmiştir. 17 Aralık 2004 ve 3 Ekim 2005 tarihli Avrupa Birliği (AB) müzakere belgelerinde de en önemli koşullardan biri olarak tanımlanan kırsal alanda yeniden yapılanma süreci ve AB Ortak Tarım Politikalarına uyum çalışmaları, Türkiye’nin önündeki hedeflerden biri olarak görülmektedir. AB’nin kırsal kalkınma politikaları ise; kırsal kesimin yeniden yapılanması sorunsalı üzerine temel lenmektedir.

Söz konusu politikaların teorik altyapısını oluşturan ve bölgesel kalkınma kuramlarından da beslenen yaklaşımlar ve bu yaklaşımda yaşanan değişimler, paradigma kaymasını ortaya koymaktadır.

Kırsal Kalkınmada Paradigma Değişimi

Bölgesel gelişme kuramlarının yeni kavramlar ile ortaya konulduğu 1950 yılı sonrasındaki süreçte, kırsal

alan da önemli değişimler geçirmiş ve bölgesel kalkınma içindeki önemi giderek artmıştır. Buna göre, farklı yaklaşım ve görüşlerin varlığına rağmen kırsal kalkınma, “kırsal alanların, varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkânlarla sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimler” olarak tanımlanmıştır. Kırsal kalkınma, belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının artırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine dayandırılmaktadır.

Daha detaylı başka bir tanıma göre kırsal kalkınma, kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla;

- hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi,
- refahın artırılması,
- bölgeler/yörelere/havzalar arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması,
- tarımsal yapının iyileştirilmesi,
- tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin artırılması,
- her ölçekten işleme sanayisinin kurulması,
- en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi,
- gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması,
- sağlıksız bir göçün önlenmesi, vb.

amaçlarla, tarımsal kalkınmanın yanısıra; kırsal alt yapı, tarımsal alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları, vb. sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi, yetersizliklerin giderilmesi ve iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir.^[2]

Bu tanım ve amaçtan hareketle geliştirilen farklı kırsal kalkınma yaklaşımları ise; dışsal kalkınma, içsel kalkınma, karma kalkınma kuramları ile açıklanmıştır:

Dışsal kalkınma, 1970’li yıllara kadar kırsal kalkınmayı açıklayan en temel yaklaşım olmuştur. Büyüme merkezleri teorisi ile ilişkili olarak, tarımın modernleşmesinin yanısıra istihdam olanaklarının artırılması amacıyla, imalat sektörünün kırsal alanda yer seçmesinin teşvik edilmesi kırsal kalkınmanın gereklilikleri olarak tanımlanmıştır. Bölgesel gelişme modelleri içinde yığılma modelleri ile birlikte anılan bu yaklaşımlar, 1970’li yıl-

lara gelindiğinde, kırsal alana dışardan kaynak aktarımının sürdürülebilir gelişmeyi sağlamadığı gerekçesiyle terk edilmiştir.^[8]

Bölgesel gelişmede yerel modellere paralel olarak kırsal alan için geliştirilen içsel kalkınma yaklaşımlarında, kırsal çeşitlilik, yerinden yönetim, yerel girişimcinin desteklenmesi ve uygun eğitimin sağlanması politikalarını benimsenmiştir. Bu yaklaşım içinde üç temel kırsal kalkınma kuramı geliştirilmiştir:

Murray ve Dunn’ın tanımladığı “Topluluk Merkezli Kırsal Kalkınma Teorisi” sürdürülebilir ekonomik kalkınma için yerel aktörlerin kapasitelerinin geliştirilmesi üzerinde odaklanmıştır. Toplulukların kendi anlaşmazlıklarını çözmesini, ortak hedeflerin tanımlanmasını ve liderlik sisteminin işlemlerini öngören kırsal kalkınma kuramına göre tabandan tavana yönetim yaklaşımı ile yerel, bölgesel ve ulusal otoriteye bağlanmak için kurumsal bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır.^[9]

“Byrden Teorisi” ise; sermaye, kalifiye işgücü, bilgi ve hizmetlerin hareketliliğin ön planda olduğu küreselleşme sürecinde güvenilir olmayan kaynaklar üzerine ekonomik gelişmenin sağlanmasını beklemek yerine, yerelin yarışmaya açık olmayan taşınmaz kaynaklarının harekete geçirilmesi üzerine odaklanmıştır. Byrden’e göre kırsal yerleşmenin taşınmaz kaynakları sosyal sermaye, kültürel sermaye, çevresel sermaye ve yerel bilgi sermayesi olmak üzere dört tipten oluşurken; kırsal kalkınma bu kaynakların birbiriyle yerel bağlamdaki ilişkisine bağlıdır Tablo 1.^[10]

İçsel kırsal kalkınma yaklaşımlarından biri olarak tanımlanan “Yaratıcı Topluluk Kalkınması Teorisi”nde de; kırsal mirasın tüketilmesi üzerine odaklanılmaktadır. Girişimci bir pazarlama stratejisi ile kırsal alanın kendine özgü yapısının, nostaljik kırsal kökenine dönmek isteyen postmodern müşteriye satılması üzerine kurgulanmıştır.^[8] Kırsal alanda tarım dışı faaliyet olarak turizmin geliştirilmesini öngören yaklaşıma göre kalkınma, kır yaşamının pazarlanması ile ilişkilendirilmiştir.

Karma kırsal kalkınma yaklaşımları ise; kırsal alana dışardan kaynak aktarımı veya yerel kaynakların harekete geçirilmesinden çok yerel aktörlerin yerel, bölgesel ve ulusal ağlara erişiminin önemi üzerine odaklanmıştır.

Kırsal alanda kalkınma için ortaya konulan karma yaklaşım, kalkınma kuramlarında yaşanan paradigma değişimine paralel olarak gelişmiştir. Bu bağlamda da paradigma değişimini yaratan kurumsalcı yaklaşım ve sosyal sermaye teorisi kırsal kalkınma sorunsalına farklı bir perspektiften bakma olanağı yaratmaktadır.

Tablo 1. Kırsal kalkınma teorileri*

	Yazar	Yaklaşım	Açıklama
Dışsal Kalkınma Yaklaşımı*	–	Büyüme Merkezi	–
İçsel Kalkınma Yaklaşımı	J.M. Byrden	Bryden Teorisi	Yarısmacı avantaj sağlayan yerel potansiyelin harekete geçirilmesi
	M. Murray	Topluluk Merkezli Kırsal Kalkınma Teorisi	Yerel aktörlerin kapasitelerinin geliştirilmesi
	L. Dunn	(Community-led Rural Development)	
	C.J. Mitchell	Yaratıcı Topluluk Kalkınması (Creative Destruction Model of Community Development)	Kırsal alanın nostaljik köklerine dönmek isteyen postmodern müşteriye pazarlanması
Karma / Kalkınma Yaklaşımı**	–	–	Kırsal aktörlerin yerel, bölgesel ve ulusal ağlarla etkileşimi

* Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak makale kapsamında üretilmiştir; ** Dışsal ve Karma Kırsal Kalkınma Yaklaşımları Bölgesel Kalkınma yaklaşımlarına paralel olarak geliştirilmiştir.

Bölgesel ve Kırsal Kalkınmada Kurumsalçı Yaklaşım ve Sosyal Sermaye

1990'li yıllarda küresel rekabet koşullarının giderek ağırlaşması bölgesel farklılıkları azaltmak yönünde geliştirilen çabaları sonuçsuz bırakmıştır. Bu başarısızlıklardan üçüncü bir alternatif doğmuş ve politika ve iktisat biliminde yaygın olarak tartışılan kurumsallaşma kuramı, küreselleşmeye yapılan göndermelerle bölgesel ekonomik kalkınmaya da yeni açılımlar getirmiştir.

Kurumsalçı yaklaşım ile formel kurumların yanısıra enformel kurumlar, organizasyonlar, ağlar ve örgütlenme gelişmekte olan ekonomiler için bölgesel ve kırsal kalkınmanın temel kavramları olarak tanımlanmakta ve ticarileşmemiş bağımlılıklar, kurumsal sağlık, yürünge bağımlılık ve yerellik önemli kavramlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu kapsamda yerinden yönetim ile uzun vadeli, bölgeye özgü ve yerel aktör merkezli yeni bir bölgesel ve kırsal kalkınma yaklaşımı benimsenmiş ve gelişmeyi açıklamak için işgücü, sermaye ve mekânın yanısıra yenilik kavramı ortaya atılmıştır. Bölgesel yenilikçi modellerin de gelişmesine olanak tanıyan paradigma değişimi, öğrenen bölge, gömülü bilgi, yerel toplumsal örgütlenme, aktörler ve ağ ilişkilerini de gündeme getirmiştir. Öyle ki, küresel düzlemde, hızlı bir teknolojik dönüşüm yaşanırken, bu dönüşüme katılmanın formel veya enformel kurumlar üzerinden bilgi paylaşımını gerçekleştirmekle mümkün olabileceği belirtilmiştir. Bu noktada da, bölgelerin rekabetçi küresel ekonomi içinde küresel pazarlara eklenilebilmesi için yerel odakların ve aktörlerin ağsal örgütlenmeler içinde yer almasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Kurumsalçı yaklaşımla önemi vurgulanan ve kalkınma ile ilişkisi tanımlanan enformel kurumlar ise; sosyal sermaye kavramı ile örtüşmektedir.

Geçtiğimiz yirmi yıl içinde akademik yazında büyük ilgi bulan “sosyal sermaye” bir terim olarak yeni olmakla beraber, bir düşünce olarak sosyal bilimlerde 18. ve 19. yüzyıllara dayanan uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir^[11] Akademik literatürde sosyal sermaye kavramının kökeni Durkheim, Marx, hatta Aristo'nun çalışmalarına kadar geriye götürülürken; Woolcock ve Narayan, pek çok sosyal bilimci gibi sosyal sermayenin bir terim olarak ilk kez Hanifan (1916) tarafından kullanıldığını belirtmektedir.^[12] Hanifan, toplumun katılımının eğitim ve okul performansını arttırmadaki önemini açıklarken, sosyal sermaye kavramını ortaya atmıştır. Sosyal sermayeyi de sosyal bir birimi oluşturan bireyler ve aileler arasında iyi beklentiler, arkadaşlık ve sosyal ilişki gibi kavramlara dayalı olarak tanımlamıştır. Hanifan'ın sosyal sermaye düşüncesi 20. yüzyılın ikinci yarısından önce bazı çalışmalarda ele alınmış ise de, kavrama yönelik olarak literatürde önemli bir gelişme sağlanmamıştır. Kavram, daha sonra ilk olarak 1960'lı yıllarda Kanadalı kent bilimcileri tarafından kullanılmış ve 1970'li yıllardan itibaren iktisatçılar tarafından dikkate alınmaya başlamıştır.

İktisatta sosyal sermaye literatürü neoklasik iktisat üzerinde ilerlemektedir. Neoklasik iktisat geleneğini sürdüren iktisatçılar sosyal sermayenin ekonomik gelişme sağlayıp sağlayamayacağını anlama çabasıyla bu kavramla ilgilenmeye başlamışlardır.^[13] Bununla birlikte kavrama yönelik genel ilginin ve teorik gelişmelerin 1990'lı yıllarda ortaya çıktığı, ekonomi, sosyoloji ve politika ve özellikle kalkınma ile ilgili çalışmalarda sıkça kullanılan bir kavram olduğu görülmektedir.^[14]

Fiziksel sermaye, doğal sermaye, insan sermayesinin yanısıra sermayenin dördüncü bir formu olarak, İsmail Serageldin sosyal sermayeyi tanımlamıştır.^[15] Kavramın güncel kullanımı ise daha çok Bourdieu,^[16] Cole-

man^[17] ve Putnam'ın,^[18-20] çalışmalarına dayandırılmaktadır. Literatürün temelini oluşturan Bourdieu,^[16] Coleman^[17] ve Putnam'ın,^[18-20] sosyal sermaye yaklaşımlarında farklılıklar olmakla birlikte, üçü de sosyal sermayenin kişisel bağlantılardan, kişilerarası etkileşimin yanısıra bu ilişkilerle bağlantılı olan birtakım ortak değerlerle birlikte oluştuğunu belirtmişlerdir.

Putnam, sosyal sermayenin özünde sosyal ağların yattığını, bu ağların da bireyler ve grupların verimliliğini etkileyen değerler ve sosyal bağlantılara sahip olduğunu belirtmektedir. Sosyal sermaye, bireyler ve sosyal ağlar arasındaki ilişkiler, davranış normları ve güvenilirlik olarak ifade edilebileceğini savunmaktadır.^[20] Woolcock sosyal sermayeyi sosyal ağlar içinde yer alan formasyon, güven, davranış normları olarak nitelemektedir.^[21] Bourdieu^[16] sosyal sermayeyi, ekonomik sermaye ile yer değiştirebilen ve gerektiğinde kurumsallaşan sosyal ilişkiler olarak tanımlamıştır. Siyasal bilimci Fukuyama'ya göre, sosyal sermaye iki veya daha fazla birey arasında işbirliğini destekleyen zorunlu ve gayri resmi normlar bütünüdür. Sosyal sermayeyi oluşturan normlar iki arkadaş arasındaki karşılıklılık normundan kompleks doktrinlere kadar uzanabilmektedir.^[22]

Sosyolog Coleman'a^[17] göre sosyal sermaye işlevine göre tanımlanmakta ve tek bir varlık (*entity*) olmayıp, çeşitli varlıkların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Sosyal sermaye sosyal yapıların içinde ortaya çıkarak yapı içinde yer alan aktörlerin belirli faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Ostrom,^[23] ve Knack,^[24] gibi Dünya Bankası da sosyal sermayeyi bireylerin ortak problemlerini çözme yeteneklerini geliştiren anlayış, normlar, kurallar ve beklentiler gibi özellikler olarak tanımlamıştır.^[25] Bireysel yeteneklere bağlı olan insan sermayesini, olanaklara bağlı olan sosyal sermayeden ayıran Burt^[26] ise, ekonomik ve insan sermayesini kullanma imkanı yaratan meslektaş veya arkadaşlık ilişkilerini sosyal sermaye olarak adlandırmıştır. Benzer bir şekilde Fukuyama^[22] da bir toplumda güven duygusunun hâkim olmasından kaynaklanan ve insanların ortak hedefleri için organizasyonlar halinde birlikte çalışma becerilerinin sosyal sermaye olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda sosyal sermayeyi grubun üyeleri tarafından paylaşılan ve onların işbirliği yapmasını sağlayan biçimsel olmayan değerler veya normlar kümesinin varlığı olarak tanımlamıştır.

Birlikler, birlik üyelikleri ve ağlar, sosyal sermaye tanımlamalarının pek çoğunda kullanılmaktadır. Birlikler yatay birlikler (örneğin spor kulübü gibi üyeler arasında eşit bir temel üzerine kurulan) ve dikey birlikler (üyeler arasında hiyerarşik ilişkiler ve eşitsiz güç ilişkileri içeren) şeklinde iki şekilde tanımlanırken, ağlar

yakından bilinen veya etkileşimde bulunulan insanlar arasında ortaya çıkan gayri resmi karşılıklı ilişkileri içermektedir.^[27] Tanımlamalarda yoğun olarak kullanılan diğer iki kavram güven ve işbirliğidir. Çoğunlukla, başkaları ile tekrarlanan karşılıklı ilişkilerle kurulduğunda ağlar ve birlik üyelikleri güven ve işbirliğinin bir kaynağı olarak görülmektedir.

Bazı çalışmalar sosyal sermayeye ilişkin tanımları üç kategoride toplamaktadır.^[28] Birinci kategoride yer alan tanımlar, aktörlerin diğer aktörlerle oluşturduğu ilişkiler üzerinde odaklanmaktadır. İkinci kategorideki tanımlar, bir toplulukta yer alan aktörler arasındaki ilişkilerin yapısını açıklamaya çalışmaktadır. Gerek aktörler arası ilişkileri, gerekse de bu ilişkilerin yapısını birlikte ele alan tanımlar ise üçüncü kategoriye girmektedir. Böylece literatürdeki farklı ele alışırlar sosyal sermayenin dar, geniş ve en geniş düzeyde farklı tanımlamalarını ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal sermayenin en dar tanımını yapan Putnam'a^[18] göre sosyal sermaye insanlar arasında oluşan yatay birlikler kümesi olarak görülebilir. Sosyal ağlar ve birlik haline gelerek kurumlaşmış normlar, topluluk veya birlik içindeki verimlilik üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır.^[18] Lin,^[29] ve Baker^[30] da çok benzer bir şekilde sosyal sermayeyi sosyal ağlar aracılığıyla aktörlerin eylemlerinde eriştikleri ve kullandıkları kaynaklar olarak tanımlamıştır.

Coleman'ın çalışmasında ileri sürüldüğü gibi, daha geniş bir tanımlamayla sosyal sermaye, ortak faaliyeti kolaylaştıran sosyal yapılar olarak görülmektedir. Buna göre sosyal sermaye, diğer sermaye şekillerinden farklı olarak, iki veya daha çok aktör arasındaki yapılarda doğal olarak mevcut bulunmaktadır. Sosyal sermaye sosyal yapının farklı görünüşleri ile oluşur ve yapı içinde bulunan kişisel veya firma düzeyinde aktörlerin belirli faaliyetlerini kolaylaştırır.^[17] Bu tanımlama yatay birlikler gibi dikey birlikleri de dikkate almakta, firmalar gibi diğer varlıklar arasındaki davranışları da içererek genişletilmiş olmaktadır.

En geniş tanımlamayla sosyal sermaye sosyal yapıyı geliştirip şekillendirecek ve normlara yer verecek olan sosyal ve siyasal ortam olarak görülebilir. Bu en geniş tanımlama gayri resmi ve çoğunlukla yerel ilişkileri içerdiği gibi; aynı zamanda hükümet, siyasal rejim, hukuk düzeni, adli sistem, siyasal özgürlükler gibi daha resmi kurumları da geniş ölçüde içermektedir.^[11]

Sosyal sermayenin öğeleri konusunda farklı yaklaşım ve görüşler bulunmaktadır. Ancak bu farklılara karşın kişisel bağlantılardan, etkileşimden ve bu etkileşim sürecinde doğan birtakım ortak değerlerden oluştuğu

konusunda ortak bir kanı vardır. Sosyal sermaye olgusunun niteliğini, gücünü ve etkisini belirleyen etmenler konusu da ilgili literatürde sıkça değinilen bir konu olmuştur. Bu olgunun bağımsız değişkenleri kapsamında çoğunlukla yaş, eğitim, cinsiyet, hane yapısı, istihdam yapısı, statü, yerleşme yapısı ve nüfusu sayılmaktadır. Güven, hoşgörü, karşılıklık ise sosyal sermayeyi belirleyen ara değişkenler olarak ortaya konmuştur. Bu çerçevede sosyal sermayenin ölçümü; özellikle Dünya Bankası olmak üzere pekçok araştırmacının ilgi alanını oluşturmuştur.

Kalkınma üzerinde olumsuz etkilerinin de olabileceğini varsayan çalışmalar da bulunmakla birlikte sosyal ilişki ağlarının yani sosyal sermayenin gelişmişliği iktisat ve sosyoloji alanında kalkınmanın koşullarından biri olarak tanımlanmıştır. Pek çok çalışmada da sosyal ağların ve bu ağları temsil eden güven, karşılıklık ile tekrarlayan alışkanlıkların ekonomik, bölgesel ve kırsal kalkınmada önemli rolü olduğu belirtilmiştir. Sosyal sermayenin kırsal kalkınma üzerindeki etkilerini açıklayan ve 4. bölümde irdelenen çalışmalarda da, kırsal alanlarda yer alan birliklerin oluşturduğu büyük bir ağın en az fiziksel sermaye ve uygun teknoloji kadar büyümede etkili olduğu belirtilirken, kaynakları yönetmek için ortaya konulan işbirliklerinin önemi vurgulanmıştır.

Kırsal Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü

Callois ve Aubert, kırsal alanların örnek alan olarak belirlenmesinin homojen ve durağan sosyolojik yapıları nedeniyle ilginç olduğu görüşüyle, Fransa'nın kırsal yerleşmelerinde bölgesel gelişme çalışmalarına yön verecek sosyal sermaye göstergeleri tanımlama çabasında olmuşlardır. Sosyal sermayeyi, yerel bağlılık çerçevesinde 'bağlayıcı', dış bağlantılar çerçevesinde 'köprü kuran' olmak üzere iki boyutlu değerlendirmişlerdir. Yapılan ekonometrik analizle sosyal sermayenin bu iki boyutunun doygunluk etkisi yarattığı, birinin yüksek olmasının diğerinin performansını düşürdüğü ortaya konulmuştur. Yerel kurumların fonksiyonelliği ve liderlerin etkinliği sosyal sermayenin oluşumunda pozitif etki yaratırken; yerel bağlılık ve işbirliğinin yanısıra, dış bağlantıların da önemli olduğu görülmektedir.^[31]

Giorgas, kırsal yerleşmeler ve topluluklar için sosyal sermayenin önemine değinirken yatay ağları, normları ve güveni etkin yönetimin ve ekonomik büyümenin ön koşulları olarak tanımlamaktadır. Gönüllü kuruluşların oluşturduğu güven ortamında birlikte hareket edilebileceğini, böylece ekonomik refahın bir ortak görüş çerçevesinde sağlanacağını belirtmektedir.^[32]

Coleman sosyal sermayenin kırsal topluluk içindeki aktörlerin belirli faaliyetlerini kolaylaştırarak, başka bi-

çimde ulaşılamayacak amaçların gerçekleştirilmesine olanak sağlayacağını, fiziksel sermayeye benzer şekilde üretken sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. Bir çiftçinin bir başka çiftçi ile balya yapması veya ortak tarım makinası kullanması gibi işbirlikleri yaratan güçlü bir sosyal sermayenin olduğu yerlerde her çiftçi, araç gereç için daha az fiziksel sermayeye gerek duyacaktır.^[17]

Kırsal kalkınma açısından sosyal sermayenin önemini vurgulayan bir diğer çalışma da ekonomik birimler tarafından koordine edilmeyen veya fırsatçılıkları araştıran çeşitli davranışların piyasa hatalarına yol açabilmesi üzerine temellenmiştir. Böyle davranışların, örnek olarak sulama projelerinin başarısız olmasının temel nedeni olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin bazı çiftçilerin, başkalarını dikkate almaksızın aşırı su kullanımına gidebilmektedir. Bu tür projelerde uygun paylaşım sağlayan düzenlemeler, resmi ve gayri resmi araçlar çoğunlukla eksik kalmaktadır. Oysa etkin bir sosyal sermayenin bu tür problemlerin üstesinden gelmeye katkı sağlayacağı belirtilmektedir.^[33,34]

Vennesland ise; kırsal kalkınmada firmaların başarısında ulusal ve uluslararası ağ üyeliklerinin firmanın başarı şansını arttırdığını belirtmiştir.^[35] Kırsal alanlarda yer alan birliklerin oluşturduğu yeterince büyük bir ağın en az fiziksel sermaye ve uygun teknoloji kadar büyüme için gerekli olduğu ve kaynakları yönetmek için ortaya konan işbirliği çabalarının finansal sermayeye dönüştürülebildiği belirtilmektedir.

Brooks, ekonomik açıdan avantajlı konumda olan yerleşmelerin köprü kuran (*bridging*) ve bağlantılı (*linking*) sosyal sermayesi güçlü topluluklar olduğunu yaptığı görgül çalışmayla ortaya koymuştur. Diğer taraftan, kırsal alanda sağlanabilecek ekonomik ve sosyal refahta hükümetin rolüne, sivil toplum kuruluşları ile ilişkisi bağlamında değinmiştir.^[36]

Onyx ve ark., ise üç kırsal yerleşmede bağlayıcı, köprü kuran ve bağlantılı sosyal sermayenin nasıl geliştiğini araştırarak bunların güç ve kolektif hareketle ilişkilerini değerlendirmiştir. Güç ve yetki ilişkilerinin nasıl kullanıldığının önem kazandığı, gruplaşma ve kutuplaşmanın sosyal sermaye üzerindeki olumsuz etkilerinin tartışıldığı çalışmanın sonuçları arasında ekonomik ve politik dışsal faktörlerin kırsal yerleşmelerdeki sosyal ilişkiler üzerinde etkili olduğu görüşü yer almaktadır.^[37]

Kilpatrick, Avusturalya'da kırsal yerleşmelerde yürütülen "Doğal Kaynak Yönetimi Projesi" kapsamında sosyal sermayenin gelişim sürecini incelemiştir. Bu süreçte projenin teknik açıdan yeterliğinin oluşması sağlanırken, diğer yanda toplulukların birlikte çalışmasına olanak tanıyan sosyal sermayenin de ortaya çıktığı

gözlenmiştir. İlk aşamada grup ilişkilerinin oluşması bireylerde özgüvenin oluşmasına olanak tanımış, birbirini tanıyarak ortak değerler oluşturan bireyler arasında güven de oluşmaya başlamıştır. Projenin tamamlanma sürecinde de birbirini destek ve tavsiye kaynağı olarak gören birey ve gruplar arasında güçlü bir sosyal sermayenin meydana geldiği izlenmiştir. Bu deneyimden hareketle proje ofislerinin genel tarım bilgisinin yanısıra grupları harekete geçirme becerisinin de olması gerektiği belirtilmektedir.^[38]

Boxelaar ve ark. sosyal sermayenin kırsal kalkınmadaki rolüne, tarımın kırsal alandaki hegemonyasının sona ermesine ve verimliliğin temel yaklaşım olduğu kırsal kalkınma stratejilerinin yerini kırsal yerleşmelerde uzmanlaşma yaklaşımının almasına bağlı olarak değinmiştir. Bu süreçte kırsal yerleşmelerde var olan çeşitliliğin ve farklılıkların ortak hedeflere ulaşmada ortaya çıkardığı zorluklar, çalışmanın eksenini oluştururken; sürdürülebilir arazi yönetimi için farklı çiftçilerin bir arada hareket etmesini sağlamanın önemine değinilmiştir.^[39]

Sosyal sermayenin yoksunluğun azaltılmasında ve sürdürülebilir kalkınmadaki rolünü tartışan bir başka çalışmada toprağın dengesiz dağılımı, sürdürülebilir gelişmenin önündeki engellerden biri olarak tanımlanmaktadır. Çevresel bozulmada, yoksul çiftçileri hem kurban ve hem de sorumlu olarak gören Asadi ve ark., yoksul çiftçilerin kısa vadeli gelir sağlamak amacıyla yaptıkları girişimlerin yanısıra, zengin çiftçilerin de kaynakları sürdürülebilir biçimde işletmemesini kurumların işlevsizliği ile ilişkilendirmiştir.^[40]

Kırsal alanda sosyal sermaye yapısını araştıran çalışmalardan birinin konusu da din olmuştur. Dinselliğin, gönüllülük ve toplumsal eklemlenme ile pozitif ilişkisi olduğunu ortaya koyan çalışmada, kırsal yerleşmelerdeki kiliselerin sosyal sermaye gelişimindeki etkisi tartışılmaktadır. Bu kesitte yazar sosyal sermayenin geliştirilmesi adına çok kuvvetli bir yapışkan olarak gördüğü, bireyleri ve toplumları birbirine bağlayan dinin kullanılabilirliğini belirtmektedir.^[41]

Sonuç olarak, literatür bölgesel ve kırsal kalkınmada formel ve enformel kurumların önemini vurgulayan çalışmalar açısından zenginlik sunmaktadır. Buna göre, kurumsalcı yerel/bölgesel kalkınma teorileri değişim ve gelişim sürecini, ortak değerler, ortak vizyon, kolektif aktivitelere zamanında katılım, güven ve işbirliği odaklı karar vermenin desteklenmesi gibi sosyal unsurlara dayalı olarak açıklamaktadır. Bu teorilere göre bir bölgenin sosyal sermayesi, bölgenin aktör ağlarının ve bu ağların temelinde yatan ortak değerler, normlar ve anlayış ile birlikte kurumsal yapıları ve ilişkileri içer-

mektedir. Bu unsurlar da sonuç olarak işbirliğine yönelik davranışları ve faaliyetleri kolaylaştırmaktadır.

Yerel/bölgesel kalkınma bağlamında, kalkınmada oldukça aktif olan bireyler ve aktörler kolektif faaliyetleri desteklemede katalizör görevi görür. Bu durum, yerel hükümet ve toplum grupları arasında pozitif ilişkilerin gerçekleştiği yerel düzeydeki yatay sosyal sermayeye işaret eder. Bununla birlikte kırsal ve bölgesel kalkınma teorisi ve uygulamaları, bireysel gruplar kadar yerel toplumlar arasında da bu tür yatay ağların olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tür yatay ilişkilerin mutlaka yerel/bölgesel dikey ilişkiler ile de tamamlanması gerekmektedir. Bu bağlamda oluşan sosyal organizasyonlar ve yapılar, sosyal sermaye potansiyelinden yararlanılmasının ön koşulu olarak ortaya çıkmaktadır.^[42]

Türkiye’de Kırsal Kalkınma Sorunsalı ve Sosyal Sermaye

Türkiyenin kırsal kalkınma sorunsalını değişen yaklaşımlar çerçevesinde ele alırken, 1990’lı yıllarda belirginleşen paradigma kaymasını ve sosyal sermayenin artan önemini yeniden vurgulamak yerinde olacaktır. Buna göre, bölgesel çalışmalarda betimleyici analizlerin yerini bölgesel gelişmeyi neden sonuç ilişkilerine bağlı olarak açıklayan yaklaşım almıştır. Bölge statik bir mekân olmaktan çıkmış, ilişki ağlarının parçası, dinamik bir mekân olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım içinde bireyler arasındaki ilişki ağları, bir başka deyişle sosyal sermaye, ekonomik gelişme için bir potansiyel olarak ele alınmaktadır. Kişilerarası bağlantılar ve ortak değerlerden oluşan sosyal sermaye hem proje üretme becerisi kazandırmak hem de etkin yönetim için önemlidir. Bu açıdan sosyal sermaye toplumsal refahın, ekonomik, bölgesel ve kırsal kalkınmanın temel öğelerinden birisi olarak görülmektedir.

Diğer taraftan toplumsal ve ekonomik gelişmeyle sosyal sermaye arasındaki ilişkinin önemi pek çok çalışmada dile getirilmiştir. “Gelişmiş ülkeler kendi aralarında görece olarak daha ileri düzeyde bütünleşme ve işbirliği örneği sergilerken; az gelişmiş ülkelerde insanların güvensizliğe dayalı olarak ortak problemleri çözümlenmek amacıyla işbirliği yapma ve birlikte çalışma yoluna gitmedikleri” görüşü;^[14] sosyal sermayenin ekonomik kalkınma ile ilişkisini tanımlamayan pek çok çalışmada yer almıştır. Söz konusu çalışmalar birbirinden farklı bağlamlarda olsa da ortak olarak:

- sosyal ilişkilerin ekonomik sonuçları etkilediği ve onlardan etkilendiğini,
- enformel örgütlenme şekillerinin ekonomik faaliyetlerin etkinliğini geliştirebileceğini ve

- uygun sosyal ilişkilerin ve kurumların, pozitif dış-sallıklara sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Buna göre, sosyal sermayenin sosyal ağlar üzerinden bilgiye erişimi kolaylaştıracağı ve bilginin yayılmasına öncülük edeceği öngörülmüştür. Karşılıklı güvene dayalı olarak yerel ağlara katılımın toplu kararlara erişim ve uygulamayı kolaylaştırırken, işbirliği ortamı yaratacağı ve güçlü kurumsal aktivitesi olan toplumun efektif yönetime bağlı olarak kalkınmayı sağlayacağı sosyal sermayenin sonuçları olarak tanımlanmıştır. Dahası sosyal sermaye toplumun ekonomik, çevresel ve sosyal problemlerle başatme becerisi ve kapasitesi olarak kabul edilmiştir.

Kurumsalcı yaklaşım ve sosyal sermaye, yerel ağlar ve örgütlenmelerin desteklenmesi bağlamında adaylık sürecinde yeniden yapılanma çalışmalarını yürüttüğümüz AB'nin de bölgesel ve kırsal kalkınma stratejilerinde önemli rol oynamaktadır. Kırsal alanda istihdam yaratacak farklı sektörlerin gelişiminin desteklenmesini benimseyen yaklaşımın yanısıra; kırsal yatırımları destekleyen hibe programları, kalkınma stratejilerinin temel yapıtaşları olarak görülmektedir. Kırsal alanlarda yerel projeler geliştirilmesi üzerine temellenen kırsal kalkınma stratejilerinde, kırsal aktörlerin örgütlenmesi ve bu örgütlenmeler üzerinden proje üretmeleri beklenirken, uygulamaya konulan kırsal kalkınma programlarının hedeflerine ulaşamadığı saptanmıştır. Az gelişmiş bölgelerde proje üretme sıkıntısı yaşanırken, kabul edilen projelerin de uygulama olanağı bulamadığı ve aktarılan kamu kaynaklarının daha çok bireysel faydaya dönüştürüldüğü görülmüştür. Bu durum kırsal kalkınma için örgütlenme ve proje üretme becerisinin rolü açısından sosyal sermayenin yapısının incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu noktada ülkenin genel sosyal sermaye kapasitesi de önem kazanırken, genelleştirilmiş güvenin ülke ve bölge genelinde zayıf olması sosyal sermaye konusunda bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu alanda yayınlanmış araştırmalar bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile sosyal sermayesinin gücü arasında bağıntıya işaret etmektedir. Toplumda sosyal sermayenin temel belirleyicisi olarak kabul gören "kişiler arası güvenin" ölçülmesi 1995-1996 yılları arasında yürütülen "Dünya Değerler Anketi" ile sorgulanmıştır. Toplumdaki sosyal sermaye düzeyinde "güven" unsurunu temel belirleyici olarak kabul eden bu araştırmanın, Türkiye açısından sonuçları, sosyal sermayenin yapısı açısından mevcut olumsuzlukları ortaya koymaktadır. Türkiye'de "insanlara güvenirim" diyenlerin oranı %6.5 olarak ortaya çıkmıştır.

Dünya Değerler Anketi'nde yakın oran paylaştığımız

ülke yüzde 2.8 ile Brezilya olmuştur. Güven unsurunun çok yüksek olduğu ve buna bağlı olarak yüksek bir sosyal sermayeye sahip ülkelerin gelişmiş ülkeler ve özellikle de İskandinav ülkeleri olduğu da dikkat çekmektedir. Gelişmiş ülkelerin sadece mali sermaye açısından değil aynı zamanda sosyal sermaye bakımından da öne çıktıkları görülmektedir. Türkiye'nin de yer aldığı ve AB üyesi ve aday üye statüsündeki ülkelerle karşılaştırılmalı yapılan bir çalışma da Norris tarafından 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. AB üyesi ve üyeliğe aday ülkeler arasında yapılan ve sosyal sermayenin karşılaştırılmasını içeren çalışmada, Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyi 47 ülke içinde 45. sırada görülmektedir.^[43] Türkiye'nin bu sıralamanın sonlarındaki yeri, gelir dağılımındaki dengesizliğin sosyal sermaye üzerinde olumsuz etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye'de plan ve programların, ekonomik kalkınmayı sağlamada ve bölgesel dengesizlikleri azaltmadaki başarısızlığının sebepleri öncelikle kırsal yerleşimlerin sayısının çokluğuna ve bu yerleşimlerin dağınık ve parçalı yapısına bağlanabilir.^[44] Bu durum fiziksel ve sosyal altyapı hizmetlerinin yeterince sağlanamaması, coğrafi yapı ve iklim koşullarıyla ilgili zorlukların giderilememesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Az gelişmişliği besleyen ve kırsal kalkınma girişimlerinin başarısızlığına neden olan mevcut tarımsal yapının temel sorunlarından birisi de, sermayenin yetersizliği ve dengesiz dağılımıdır. Ülkenin tarımsal yapısı içerisinde önemli bir sorun olan sermaye yetersizliği, tarımsal yapının birçok konuda modernleşememesine neden olmaktadır. Tarım işletmelerinin yeterli büyüklükte olmaması ve sermaye birikimi sağlayamamasının, işletmelerde gerekli yatırımların yapılmamasına, tarımsal girdi kullanımının yaygınlaştırılmamasına ve modern tarım teknolojilerinin uygulanmamasına neden olduğu görülmektedir. Ancak tüm bunların yanısıra sosyal sermayeyi belirleyen ilişki ağlarının da kalkınma sorunsalının bir parçası olduğu düşünülmektedir.

İkincil küme ilişkilerinin yoğun olduğu yerlerde aynı zamanda güçlü bir kurumsallaşma da görüldüğü bilinmektedir. Oysa toplumumuzda kentsel ve özellikle kırsal alanlarda pek çok toplumsal ilişki ve eylem birincil küme ilişkileriyle, geleneksel kurumlar kapsamındaki yöntemlerle yürütülmektedir. Proje üretmek gibi yepyeni davranış kalıpları ve toplumsal sorumluluklar gerektiren, geleneksel yaşam biçiminin alışkanlıklarından farklı ortamlarda birincil küme ilişkileri yeterli güven ortamını sağlamamaktadır. Ayrıca tarımdaki mülkiyet ve işletme yapısı gibi kimi yerel gerçekler de kalkınma stratejilerinde aranan koşullarla uyumsuzdur. Bu açıdan bakıldığında, proje üretmekte yaşanan kısır-

lık, yerel toplumsal özellikleri verimli kılacak bir kurumsal yapılanmanın olmamasına bağlanabilir.

Başka bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, teknoloji ve ulaşım olanaklarının kullanımı bağlamında orta ve üst gelir gruplarına nazaran, alt gelir grubundaki toplulukların daha çok coğrafyaya yani mekana bağlı oldukları görülmektedir. Debertin,^[45] sosyal sermayeyi coğrafi (mekansal) veya coğrafi (mekansal) olmayan olmak üzere ikiye ayırmış ve mekansal olmayan sosyal sermayenin, mekansal olana oranla daha üstün olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla mekansal olmayan sosyal sermayenin, hem teknoloji hem de ulaşım olanakları açısından kısıtlılıkların bulunması sebebiyle kırsal alanlarda gelişmesi olası görünmemektedir. Ancak bu durum, ortak problemleri yaşamayan toplulukları daha kolay birleştireceği düşünüldüğünde; kırsal alanlardaki yerleşmelerin küçüklük, homojenlik, mekansal yakınlık ve bilinirlik gibi özellikleri bu bağlamda bir avantaj olarak görülebilir.

Bu noktada, uygulanan kırsal kalkınma stratejileri bölgesel ve kültürel farklılıkların yanısıra sosyal sermayenin yapısı da göz önünde bulundurularak yeniden ele alınabilir. Bu değerlendirme kırsal alanda gelişmiş bir sosyal sermaye ve kalkınma için ipuçları verecektir.

Kırsal kalkınma sürecinin başarısında, kırsal kalkınmanın içsel olarak üretilmemesinin yanısıra, dışsal kurumların ve fonların etkinliği de önemli rol oynamaktadır. Nitekim AB kırsal kalkınma politikalarının genel çerçevesini, yerel ihtiyaçlara cevap verecek kalkınma programlarının, demokratik katılım süreci ve kararlara katılımın sağlanarak dış fonlarca desteklenmesi oluşturmaktadır. Ancak, burada fon aktarımının genel olarak ekonomik temelli olduğu ve çiftçilerin tarımsal pazara entegrasyonunu öngören bir yaklaşım bulunduğu görülmektedir. Bu noktada yüksek sosyal sermayesi olan toplulukların yeni proje ve yatırım girişimlerinin de daha fazla olacağı gerçektir.

Bunun yanısıra, sosyal sermayesi yüksek toplulukların girişimlerinin karşısında düşük sosyal sermayesi olan topluluklarda girişimler sadece bireysel fayda sağlandığında destek bulacaktır. Bu da bireysel faydayı sağlayabilen ekonomik açıdan da avantajlı bireyler ile, diğerlerinin arasındaki toleransı dolayısıyla sosyal sermayeyi düşüren bir etki yaratacaktır. Bu noktada da çiftçilerin tarımsal pazara entegrasyonu yerine, diğer kırsal yerleşmelerle ve çiftçilerle bütünleşmesi önem kazanmalıdır.

Kollektif hareketi oluşturmanın ve uygulama sürecinin kökeninde sosyal sermaye yatarken, güvenin de sosyal sermayenin ayırt edici karakteri olarak öne çıktığı

görülmektedir. Güvenin sağlanması ise, birey ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Kamu hizmetlerinin ihtiyaçlara cevap verdiği durumlarda insanların kollektif harekete daha çok güvendiği bilinmektedir.^[46] Kırsal toplulukların kendi geleceğini planlaması üzerine temellenen ve bu yönde kurgulanan kalkınma programları kollektif hareketin gelişmesi ile başarıya ulaşabilmektedir. Kendi geleceğini planlama becerisinin ise, kollektif harekete inançla gelişeceğini ve dahası güvenin ancak kamunun daha önceki girişimlerine bağlı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması kollektif harekete güvenin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Sosyal demokratik refah devletine ihtiyacı ortaya koyan bu durumda, kırsal kalkınma programlarının kamu hizmetleri geliştirilerek desteklenmesi önem kazanmaktadır.

Kalkınma programları çerçevesinde bireylere fayda sağlayacak destekler yerine, bütün yerleşmeyi ilgilendiren toplu hareketi yaratacak konulardaki yatırımların desteklenmesi ve fon sağlanması önemli bir farklılık yaratacaktır. Başka bir deyişle projeler yarattığı ortak faydaya göre sıralanmalı ve fonlamada öncelik almalıdır.

Burada önemle vurgulanması gereken bir diğer konu da, sosyal sermayenin tek başına kalkınma ve büyümeyi sağlayamayacağıdır. Ekonomik yönden gelişmemiş, kaynaklarını etkin kullanamayan az gelişmiş bir ekonomide, sosyal sermayeye ağırlık verilerek sosyal ve ekonomik kalkınmanın beklenmesi doğru olmayacaktır. Entegre ve gelişmiş kentsel alanlara nazaran bu durumun kırsal yerleşmelerin genel karakteri olduğu görülmektedir. Diğer taraftan sosyal sermayenin, az gelişmişliğin hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıktığı da unutulmamalıdır. Devletin bu anlamda görevi ise, yerelde de kamu hizmetlerini eksiksiz sağlayarak kollektif harekete duyulan güvenin oluşmasını sağlamak olmalıdır. Ayrıca sosyal sermayenin oluşumu ve gelişimini sağlamak da önem kazanmaktadır. Bunun için ulaşım ve coğrafi erişebilirliğin, sosyal sermayenin gelişmesinde önemli rol oynadığı gerçeğinden hareket edilmelidir. Özellikle kurumlarla ilişkiler bağlamında ulaşım olanaklarının artırılması ilişkiyi arttıracak bir unsur olarak görülmelidir.

Bilgiye erişmenin önemi de gözardı edilmemesi gereken bir noktadır. Bireylerin ancak bilgiye dayalı birliktelikler çerçevesinde toplu girişimler gerçekleştirebilecekleri unutulmamalıdır. Uygulanan programların eğitim düzeyi oldukça düşük olan çiftçilere anlatılması, gazete ve diğer yayın organları aracılığıyla etkin bir şekilde tanıtımının yapılması ve herşeyden önce bilgiye erişmenin yollarının aktarılması önemlidir.

Aile bağlarının ve kültürel değerlerin varlığını koruduğu Türkiye’de, sosyal sermaye kaynağı olarak görülebilecek unsurlar, güçlü bir sivil toplum geleneği ile desteklenmemesi nedeniyle, sermaye değeri taşımak yerine toplumsal hareketlilik ve dayanışmayı kısıtlayan öğeler haline gelmiştir. Sosyal sermayesi yüksek olan toplumlara baktığımızda, bunların demokratik toplumlardan oluştuğu gözden kaçmamalıdır. Demokratik toplumların başkalarına güvenen, katılımcı, özgürlükçü ve hoşgörülü, uzlaşmacı, yasal otoriteye karşı eleştirel fakat reddedici olmayan bireylerin oluşmasına katkı sağladığı unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, kırsal kalkınma için yapılan tüm öneriler ancak etkin, güçlü sivil ve demokratik toplumun yaratılması, yoksulluk ve eşitsizlik sorununun giderilmesi, hukuksal sistemin, kurumsal yapının gelişmesi, yasa ve yönetmeliklerin uygulanması ile desteklendiğinde anlam kazanacaktır.

Kaynaklar

- Tütengil, C.O., (1979), Kırsal Türkiye’nin yapısı ve sorunları. Gerçek Yayınevi; İstanbul.
- TKB, (2004), Kırsal kalkınma politikaları komisyon raporu, II. Tarım Şurası, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Ankara.
- Köymen, O., (1999), “Cumhuriyet döneminde tarımsal yapı ve tarım politikaları”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G., (1999), 1980’lerde Türk tarımında yapısal değişim” 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Geray, C., (1974), Planlı dönemde köye yönelik çalışmalar, TODAİE, Ankara.
- Kayıkçı, S., (2005), “Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar köye ve köylüye yönelik olarak izlenen politikalar”, İçişleri Bakanlığı, Türk İdare Dergisi, Sayı 448, Dönem Eylül
- Geray, C., (1999), “İşlendirme açısından kırsal gelişme yöneltilerimiz”, A.Ü.SBF Dergisi, 54-2, Ankara.
- Terluin, I., (2003), “Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories”, Journal of Rural Studies,19 (2003), 327-344.
- Murray, M., Dunn, L., (1995), “Capacity building for rural development in the United States”, Journal of Rural Studies, 11, 89-97.
- Bryden, J.M., (1998), “Development Strategies For Remote Rural Regions: What Do We Know So Far?”, OECD International Conference on Remote Rural Areas: Developing through Natural and Cultural Assets, Albarracin, Spain, November 5-6, 1998. [Sunulmuş Bildiri]
- Lehtonen, M., (2004), “The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, Social Capital, Institutions”, Ecological Economics, 49, 199-214.
- Woolcock, M., Narayan, D., (2000), “Social capital: implications for development theory, Research, and Policy”, The World Bank Research Observer, Vol. 15, No. 2, August, 225-249.
- Durlauf, S., (2004), Social capital, NBER Working Paper Series no: 10485.
- Tüylüoğlu, Ş., (2006), “Sosyal sermaye iktisadi performans ve kalkınma: Bir yazın taraması”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi (12) 2006, 14-60.
- Uphoff, N., (1999), Understanding social capital: learning from the analysis and experiences of participation, 187-203, Dasgupta and Serageldin, Social Capital: A Multifaceted Perspective, World Bank, Washington DC, USA.
- Bourdieu, P., (1986), The forms of capital, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, (Ed. J.G. Richardson), New York, Greenwood Press, 241-258.
- Coleman, J., (1988), “Social capital in the creation of human capital”, The American Journal of Sociology, Vol. 94, 95-120.
- Putnam, R.D., (1993), “The prosperous community: social capital and public life”, The American Prospect, No. 13, Spring.
- Putnam, R.D., (1995), “Bowling alone: America’s declining social capital”, Journal of Democracy, Vol 6, No 1, 65-78.
- Putnam, R.D., (2000), Bowling alone: the collapse and revival of American community, Simon and Schuster, New York.
- Woolcock, M., (2001), “The place of social capital in understanding social and economic outcomes, The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being”, International Symposium Report, Human Resources Development, Canada (HRDC) and OECD, Chapter 5, 65-88.
- Fukuyama, F., (2001), “Social capital, civil society and development”, Third World Quarterly, Vol. 22, No. 1, 7-20.
- Ostrom, E., (2000), “Social capital: a fad or a fundamental concept?”, 172-214, Dasgupta, P., Serageldin, I. (Derleyen) Social Capital: A Multifaceted Perspectives, World Bank: Washington, D.C.
- Knack, S., (2002), “Social capital and the quality of government: evidence from the states,” American Journal of Political Science, 46(4):772-785.
- World Bank, (2006), Social capital, World Bank Web Sitesi, <http://web.worldbank.org>, 19.02.2008 tarihinde ziyaret edilmiştir.
- Burt, R.S., (1997), “The contingent value of social capital”, Administrative Science Quarterly, 42:339-365.
- Knowles, S., (2005), “The future of social capital in development economics research”, WIDER Jubilee Conference, Thinking Ahead: The Future of Development Economics, Helsinki, 17-18 June 2005.
- Adler, P.S., Kwon, S.W., (2002), “Social capital: prospects for a new concept”, Academy of Management Review, 27 (1), 17-40.
- Lin, N., (2001), Social capital: a theory of social structure and action, Cambridge University Press, Cambridge.
- Baker, W., (1990), “Market networks and corporate behaviour”, American Journal of Sociology, 96, 589-625.
- Callois, J.M., Aubert, F., (2007), “Towards indicators of social capital for regional development issues: the case

- of French rural areas”, *Regional Studies*, 41:6, 809-821.
32. Giorgas, D., (2007), “The significance of social capital for rural and regional communities”, *Rural Society*, (2007) 17:3 206-214.
33. Serageldin, I., Grootaert, C., (2000), “Defining social capital: an integrating view”, 40-58, Dasgupta, P. ve Serageldin I., *Social Capital: A Multifaceted perspective*, (Editörler), The World Bank, Washington D.C.
34. Narayan, D.L., Pritchett, (1999), *Cents and sociability: household income and social capital in rural Tanzania*, Policy Research Working Paper, No. WPS 1796, World Bank. Washington D.C.
35. Vennessland, B., (2004), “Social capital and networks in forest based rural economic development”, *Scandinavian Journal of Forest Research*, No. 1432, ss. 82-89.
36. Brooks, K., (2007), “Social capital: analysing the effect of a political perspective on the perceived role of government in community prosperity”, *Rural Society*, 17:3 231-247.
37. Onyx, J., Edwards, M., Bullen, P., (2007), “The intersection of social capital and power: an application to rural communities”, *Rural Society*, (2007) 17:3 215-230.
38. Kilpatrick, S., (2007), *Building social capital in groups: facilitating skill development for natural resource management*, *Rural Society*, (2007) 17:3, 248-257.
39. Boxelaar, L., Paine, M., Beilin, R., (2007), *Sites of integration in a contested landscape*, *Rural Society*, (2007) 17:3 258-272.
40. Asadi, A., Akbari, M., Fami H.S., Iravani, H., (2008), “Poverty alleviation and sustainable development: the role of social capital”, *Journal of Social Sciences*, 4 (3), 202-215.
41. Mitchell, R., (2007), “Social capital and the rural church”, *Rural Society*, (2007) 17:3 273-285.
42. Çetin, M., (2006), “Bölgesel kalkınmada sosyal ağların rolü: silikon vadisi örneği”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:21 Sayı:1, Yıl:2006, 1-25.
43. Norris, P., (2001), *Making democracies work: social capital and civic engagement in 47 societies*, Paper for the European Science Foundation EURESCO Conference on Social Capital: Interdisciplinary Perspectives at the University of Exeter, 15-20 September 2001.
44. Arie, O., Longworth, N., Yildiz, A., (2005), “Turkey’s economy and regional income distribution” Burrell, A., Arie O. (Editörler), *Turkey in the European Union: Implications for Agriculture, Food and Structural Policy*, CABI Publishing, The Netherlands.
45. Debertin, D.L., (2008), “A comparison of social capital in rural and urban settings”, Department of Agriculture Economics, University of Kentucky, Basılmamış Makale, Lexington.
46. Basile, E., Cecchi, C., (2005), “Building social capital in rural areas: does public action help?” *The International Conference on Engaging Communities*, 14-17 Ağustos, Queensland, Avustralya.